

О.В. МІЗИНА, к.е.н., доцент,
І.М. ШИРОКОВА,
Донецький національний технічний університет

ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА НА ТАКТИЧНОМУ Й СТРАТЕГІЧНОМУ РІВНЯХ

Вирішення проблеми стійкого функціонування соціально-економічних систем не тільки залишається найважливішим завданням для створення умов поступального розвитку та забезпечення стабільного функціонування вітчизняного виробництва, але й набуває нових аспектів на сучасному етапі розвитку, коли зовнішнє середовище значно ускладнилося. Розвиток напряму економічних досліджень, відомого як «ecosestate» («economic security of state»), що вивчає питання стійкого економічного розвитку в основному на рівні країни або регіону, довів, що стійкий економічний розвиток і країни, і її регіонів досяжний лише при економічній стійкості таких їх структурних елементів, як галузі, підприємства і організації. Економічна стійкість кожного окремого підприємства дозволяє всій господарській системі країни не лише зберегти її потенціал, але і забезпечити її якісний підйом і вихід на міжнародні ринки з новими конкурентоздатними товарами [1]. Ефективна діяльність підприємства в умовах зростаючої конкуренції потребує постійного розвитку всіх сторін його господарської діяльності. Для цього воно повинно оцінювати, контролювати і моделювати свою економічну стійкість, забезпечуючи повне і ефективне використання внутрішніх чинників розвитку виробництва, координуючи діяльність підсистем підприємства під впливом сукупності зовнішніх чинників. Без досягнення стійкого функціонування утруднено як бізнес-планування, так й розробка довгострокових стратегій, більш того, стійкість є наочним індикатором того вигляду бізнесу, в якому діє підприємство [2]. Впровадження комплексної системи забезпечення економічної стійкості промислового підприємства потребує розробки відповідних інструментів оцінки її рівня та динаміки змін, що дозволить прогнозувати погрози економічній стійкості і оперативно регулювати обсяги і структуру витрат на її забезпечення, якісно впливати на загальний фінансовий стан конкретного промислового підприємства та буде гарантом його економічного росту. Однак у теперішній час відсутні загально-визнані підходи до методології та інструментарію оцінки економічної стійкості промисло-

вого підприємства, що потребує їх вдосконалення з урахуванням потреб як бізнес-планування, так й розробки стратегічних програм.

Тому метою даного дослідження є визначення методологічних підходів до оцінки економічної стійкості промислового підприємства залежно від двох основних параметрів: тактичної і стратегічної економічної стійкості.

Безумовно, економічна стійкість визначається як багатоаспектне поняття, що обумовлює велику кількість її трактувань. Визначенню цього поняття приділено увагу в цілої низці досліджень [3,4,5,6,7]. Достатньо ємним та точним представляється наступне визначення: економічна стійкість підприємства – це здатність його економічної системи не відхилитися від свого стану (статичного або динамічного) при різних внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих впливах за рахунок ефективного формування і використання фінансових, виробничих і організаційних механізмів [6].

Складність будь-якої системи, різноманітність властивостей і ознак різних видів виробничо-господарської й комерційної діяльності підприємства обумовлює й різноманіття показників оцінки його діяльності. При цьому проблема їх використання полягає в тому, що жоден з них не виконує роль універсального показника, за яким однозначно можна було б судити про успіхи й невдачі у господарській діяльності підприємства. Тому вважається, що доцільно використовувати систему показників, які зв'язані між собою й оцінюють або показують різні сторони діяльності підприємства, у тому числі і його економічну стійкість [8]. При цьому згідно з положеннями, викладеними у роботі [6], підприємство слід розглядати як відкриту соціально-економічну систему, підвладну впливу зовнішнього середовища, тобто економічну стійкість підприємства формують внутрішня й зовнішня стійкість. Під внутрішньою стійкістю при цьому розуміється пропорційність всіх ланок промислового підприємства, що забезпечують позитивну динаміку

© О.В. Мізіна, І.М. Широкова, 2011

основних фінансово-економічних показників і розширене відтворення. Під зовнішньою стійкістю розуміють безконфліктну взаємодію з зовнішнім середовищем: споживачами, конкурентами, постачальниками, фінансово-кредитними установами, податковими та іншими контролюючими органами [6]. Для характеристики внутрішньої стійкості підприємства автор виділяє чотири взаємозв'язані підсистеми: техніко-технологічну, соціальну, організаційну і фінансово-економічну. Техніко-технологічна стійкість характеризується рівнем технічної бази підприємства, мірою її відповідності сучасним вимогам і можливостям застосовувати нову техніку і технологію з врахуванням галузевої специфіки. Організаційна стійкість характеризується рівнем використання внутрішніх ресурсів підприємства: матеріальних, нематеріальних і трудових в процесі виробництва робіт (послуг). Соціальна стійкість забезпечується стійкістю кадрового складу. Фінансово-економічна стійкість характеризується здатністю підприємства відповідати по своїх фінансових зобов'язаннях, укладених договорах і контрактах на постачання продукції, виконання робіт, послуг, а також наявністю джерел забезпечення стабільного прогресивного розвитку. Фінансова складова вважається провідною й вирішальною, оскільки за ринкових умов господарювання фінанси є «двигуном» будь-якої економічної системи.

На наш погляд, розглядаючи економічну стійкість підприємства як його здатність до ефективного функціонування протягом тривалого часу, доцільно виділити різні рівні економічної стійкості. Оцінку рівня стійкості підприємства слід проводити залежно від певного проміжку часу, відповідно до якого вона оцінюється. Відомо, що рівнозначні за своєю силою загрози по-різному впливають на результати господарської діяльності підприємства й тому можуть призвести до його кризи в різні періоди часу: технічна відсталість зумовлює підвищення собівартості та зменшення прибутковості (або підвищення збитковості) підприємства, що згодом може призвести до втрати його фінансової незалежності, при цьому низка ліквідність активів та низький рівень показників фінансової стійкості можуть обумовити

втрату платоспроможності вже у найближчий термін. Тому у процесі діагностики загального рівня економічної стійкості підприємства доцільно виділити такі її основні форми, як тактична і стратегічна економічна стійкість. При цьому загальний рівень економічної стійкості визначається на підставі оцінки цих двох складових. Тактична економічна стійкість передбачає відсутність загроз, здатних призвести до припинення життєдіяльності (банкрутства) підприємства, а також відображає здатність підприємства до відтворення у процесі реалізації ним господарської діяльності, що досягається при певному рівні ефективності використання ресурсів підприємства (основних засобів, матеріальних і трудових ресурсів). У процесі діагностики рівня тактичної економічної стійкості пропонується оцінювати такі її основні складові: фінансову, виробничу, інтелектуально-кадрову (яка є частиною соціальної складової і характеризує ефективність використання трудових ресурсів підприємства). Стратегічна економічна стійкість характеризує рівень економічного потенціалу підприємства, який обумовлює здатність підприємства до подальшого успішного функціонування. До основних складових стратегічної стійкості підприємства пропонується віднести такі: техніко-технологічну, безпосередньо соціальну складову, ринкову.

Якщо тактична економічна стійкість повинна відображати ефективність використання ресурсів, то стратегічна стійкість – наявність і якість ресурсів у розпорядженні підприємства взагалі (використання новітніх технологій і техніки у виробництві, наявність кваліфікованого персоналу, становище на ринку збуту продукції тощо).

Вище наголошувалося, що існує досить велике різноманіття показників оцінки діяльності підприємства, у тому числі й оцінки його стійкості. З огляду на виділення двох рівнів економічної стійкості, актуальним та важливим є формування відповідного набору показників оцінки кожного з цих рівнів. Враховуючи відмінності у сутності тактичної та стратегічної стійкості, пропонується використовувати для оцінки відповідних складових показників, що наведено у таблицях 1 та 2.

Таблиця 1

Показники оцінки рівня тактичної економічної стійкості за складовими

№ п/п	Показник	Нормативне значення (або рекомендоване)	Спосіб розрахунку
1	2	3	4
1 Фінансова складова			
1	Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії) ($K_{авт.}$), ч. од.	$\geq 0,5$	$\frac{\text{Власний капітал}}{\text{Всьогоджерел коштів}} = \frac{\text{ф.1 р.380}}{\text{ф.1 р.640}}$
2	Коефіцієнт фінансової стійкості ($K_{ф.с.}$), ч. од.	$0,85 \div 0,90$	$\frac{\text{Власний капітал} + \text{Довгострокові зобов'язання}}{\text{Пасиви}} = \frac{\text{ф.1}(р.380 + р.430 + р.480)}{\text{ф.1 р.640}}$
3	Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами ($K_{зрк.}$), грн./грн.	$> 0,1$	$\frac{\text{Оборотні активи} - \text{Короткостр. зобов'язання}}{\text{Оборотні активи}} = \frac{\text{ф.1}(р.260 - р.620)}{\text{ф.1 р.260}}$
4	Коефіцієнт маневреності власного капіталу ($K_{м.}$), грн./грн.	$> 0,5$	$\frac{\text{Оборотні активи} - \text{Короткостр. зобов'язання}}{\text{Власний капітал}} = \frac{\text{ф.1}(р.260 - р.620)}{\text{ф.1 р.380}}$
5	Коефіцієнт загальної рентабельності підприємства ($R_{пз.}$), грн./грн.	$> 0,05$ [9]	$\frac{\text{Валовий прибуток}}{\text{Середня вартість майна}} = \frac{\text{ф.2 р.170}}{\text{ф.1}(р.280 \text{ гр.3} + р.280 \text{ гр.4})/2}$
6	Коефіцієнт рентабельності активів ($R_{а.}$), грн./грн.	$> 0,047$ [10]	$\frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Середня вартість майна}} = \frac{\text{ф.2 р.220}}{\text{ф.1}(р.280 \text{ гр.3} + р.280 \text{ гр.4})/2}$
7	Коефіцієнт рентабельності продукції ($R_{п.}$), грн./грн.	$> 0,056$ [10]	$\frac{\text{Прибуток від реалізації продукції}}{\text{Витрати на її виробництво і збут}} = \frac{\text{ф.2 р.}(100 + 090 - 060)}{\text{ф.2 р.}(040 + 070 + 080)}$
8	Коефіцієнт оборотності основних засобів (фондовіддача) ($\Phi_{о.}$), грн./грн.	> 1 [10]	$\frac{\text{Чиста виручка від реалізації продукції}}{\text{Середньорічна вартість основних засобів}} = \frac{\text{ф.2 р.035}}{\text{ф.1}(р.031 \text{ гр.3} + р.031 \text{ гр.4})/2}$
9	Коефіцієнт оборотності активів ($K_{об.а.}$), грн./грн.	$> 0,902$ [11]	$\frac{\text{Чиста виручка від реалізації продукції}}{\text{Середня величина підсумку балансу}} = \frac{\text{ф.2 р.035}}{\text{ф.1}(р.280 \text{ гр.3} + р.280 \text{ гр.4})/2}$

Продовження таблиці 1

1	2	3	4
10	Коефіцієнт покриття (K _п), грн/грн	> 1	$\frac{\text{Оборотні активи}}{\text{Поточні зобов'язання}} =$ $= \frac{\text{ф.1 р.260}}{\text{ф.1 р.620}}$
2 Виробнича складова			
1	Фондоозброєність праці (Φ _{оз}), грн./людину	144136,4 (рекомендоване значення визначено як середнє для промислових підприємств Донецької області) [12]	$\frac{\text{Середньорічна вартість основних виробничих фондів}}{\text{Середньооблікова чисельність робітників підприємства}}$
2	Коефіцієнт використання виробничих потужностей (K _{в.п.}), ч.од.	≥ 0,8	$\frac{\text{Фактичний річний обсяг виробництва}}{\text{Виробнича потужність підприємства}}$
3 Інтелектуально-кадрова складова			
1	Середньомісячна продуктивність праці, (ПП _{міс.}), нат.од./чол.-міс.	Середнє значення для галузі	$\frac{\text{Кількість продукції виробленої за місяць}}{\text{Середньооблікова чисельність промислово – виробничого персоналу за місяць}}$
2	Коефіцієнт рентабельності трудових ресурсів, (R _{т.р.}), ч.од.	> 0,2	$\frac{\text{Фонд оплати праці}}{\text{Фінансовий результат від операційно ї діяльності}}$
3	Співвідношення темпів зростання виручки та фонду оплати праці, (С.т.в/ФОТ)	> 1 [13]	$\frac{\text{Темп зростання виручки}}{\text{Темп зростання фонду оплати праці}}$

Отже, можна зробити висновок, що для кількісної оцінки економічної стійкості підприємства необхідна, перш за все, система одиничних показників стійкості. Наведені вище показники характеризують різні аспекти діяльності підприємства окремо за різними складовими. Але, оскільки стійкість є одним з проявів властивостей цілісності і визначається як здатність системи зберігати своє існування, підтримуючи основні параметри на заданому рівні, ці показники повинні бути включені в комплексний (інтегральний) показник, який служить інструментом аналізу, планування і управління економічною діяльністю підприєм-

ства. При цьому чисельне значення окремих складових економічної стійкості підприємства зазвичай пропонується визначати як середньозважений ступінь відповідності фактичних значень оціночних показників їх рекомендованим значенням. Саме згідно до таких підходів й сформована рекомендована вище система показників оцінки. Подальші дослідження необхідно спрямувати на розробку методології побудови відповідного інтегрального показника та обґрунтування границь його змін, які дозволяють надавати інтерпретацію ступеня економічної стійкості підприємства.

Таблиця 2

Показники оцінки рівня стратегічної економічної стійкості за складовими

№ п / п	Показник	Нормативне значення (або рекомендоване)	Спосіб розрахунку
1 Техніко-технологічна складова			
1	Коефіцієнт зношення основних виробничих фондів підприємства, (K_{zn}), ч. од	$< 0,5$ [13]	$\frac{\text{Величина зносу}}{\text{Первісна вартість ОФ}}$
2	Коефіцієнт оновлення основних виробничих фондів, (K_{on}), ч. од	$> 0,06$	$\frac{\text{Вартість введених в експлуатацію ОФ}}{\text{Вартість всіх ОФ на кінець року}}$
3	Частка НДДКР у загальному обсязі виконаних на підприємстві робіт, ($K_{ндкр}$), ч. од	$> 0,05$ [13]	$\frac{\text{НДДКР}}{\text{Загальний обсяг виконаних на підприємстві робіт}}$
1	2	3	4
4	Рівень технологічного розвитку підприємства, ($P_{т.р.}$), ч. од	$= 1$ [13]	$\frac{\text{Вироблена за сучасними технологіями продукція}}{\text{Загальний обсяг виробництва}}$
2 Безпосередньо соціальна складова			
1	Показник досвіду роботи персоналу, (DP_n), років/людину	> 3 [13]	$\frac{\text{Загальна сума років роботи всіх співробітників на підприємстві й у даній галузі}}{\text{Загальна чисельність персоналу}}$
2	Коефіцієнт плинності кадрів, (P_k), ч. од	$< 0,08$ [14]	$\frac{\text{Кількість робітників які були звільнені або скорочені за розрахунковий період}}{\text{Загальна чисельність працівників підприємства}}$
3	Коефіцієнт стабільності кадрів, (C_k), ч. од	$> 0,8$ [7]	$\frac{\text{Чисельність працівників, що мають стаж роботи на підприємстві n'ять або більше років}}{\text{Загальна чисельність працівників підприємства}}$
4	Середньо-місячна заробітна плата робітників (З/пл), грн	Середнє значення для галузі	
3 Ринкова складова			
1	Співвідношення темпу зміни обсягів виробництва на підприємстві й темпу зміни обсягів виробництва в галузі, ($C.T.Qn/Qr$)	≥ 1 [13]	$\frac{\text{Темп зміни обсягів виробництва на підприємстві}}{\text{Темп зміни обсягів виробництва в галузі}}$
2	Показник конкурентної переваги підприємства, ($KП_n$)	≥ 1 [13]	$\frac{\text{Частка ринку, що належить підприємству}}{\text{Частка ринку, що належить головному конкуренту}}$
3	Темп зміни частки ринку підприємства, ($T_{ч.р.}$)	≥ 1 [13]	$\frac{\text{Частка ринку підприємства у звітному періоді}}{\text{Частка ринку підприємства у базовому періоді}}$

Література

1. Бодров О.Г., Мальгин В.А., Тимирясов В.Т. Экономическая свобода и устойчивость предприятия. – Казань: Изд-во «Таглитмат», 2000. – 208 с.
2. Методологічні аспекти оцінки економічної стійкості підприємств / Н.В. Проценко // Регіональна економіка. – 2007. – № 2. – С. 86-93.
3. Анохин С.Н. Методика моделирования экономической устойчивости промышленных предприятий в современных условиях. – Саратов: Сарат. гос. техн. ун-т, 2000. – 40 с.
4. Брянцева И.В. Рейтинговая оценка экономической устойчивости строительного предприятия // Экономика строительства. – 2002. – № 11. – С. 20-27.
5. Езерская С.Г. Экономическая устойчивость промышленного предприятия: методологические аспекты и методы оценки // Автореф. дис. на соиск. уч. ст. канд. экон. наук. – Иваново, 2004. – 20 с.
6. Иванов В.Д. Управление экономической стійкістю промислових підприємств (на прикладі підприємств машинобудівного комплексу) / Східноукр. нац. ун-т ім. В.Даля; [Відп. ред. Уманський О.М.] – Луганськ, 2005. – 266 с.
7. Зайцев О.Н. Оценка экономической устойчивости промышленных предприятий (на примере промышленности строительных материалов) // Автореф. дис. на соиск. уч. ст. канд. экон. наук. – Хабаровск, 2007. – 23 с.
8. Тхор С.А. Оценка экономической устойчивости предприятий // Прометей. – Регион. сб. науч. трудов по экономике. Вып. 2 (14). – Донецк: ИЭПИ НАНУ, Юго-Восток, 2004. – С.

221-225.

9. Велесевич В.И., Малышева Ю.А. Обоснование нормативных значений показателей для оценки финансово-экономического состояния предприятий угольной промышленности // Горный информационно-аналитический бюллетень – Изд-во Московского гос-го горного университета. – № 3/2005.
10. Євдокімов Ф.І., Мізіна О.В., Бородіна О.О. Узагальнююча оцінка фінансової складової рівня економічної безпеки підприємства // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. Випуск 46. – Донецьк, ДонНТУ, 2002. – С. 6-12.
11. Галушка В.В., Антоненко В.Н. Обоснование рекомендуемых значений аналитических финансовых показателей предприятий // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. Випуск 36-2. – Донецьк, ДонНТУ, 2009. – С. 204-209.
12. Статистичний щорічник Донецької області за 2008 рік / за ред. О.А.Зеленого. – Донецьк: Головне управління статистики у Донецькій області, 2009.
13. Довбня С.Б., Гічова Н.Ю. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства // Фінанси України: Науково-теорет. та інформ.-практ. журн. М-ва фін. України. – К.: Міністерство фінансів України (Україна), 2008. – №4. – С. 88-97.
14. Лакман И.А. Система поддержки принятия решений в процессе управления развитием социальной инфраструктуры предприятий// Автореф. дис. на соиск. уч. ст. канд. экон. наук. – Уфа, 2009. – 18 с.

Статья поступила в редакцию 22.09.2010

А.А. ГОРБОВ,

Крымский экономический институт ГВУЗ «КНЭУ им. Вадима Гетьмана»

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ, ЕГО СТРУКТУРА И ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

Анализ специальной литературы и публикаций, освещающих вопросы интеллектуального потенциала предприятий, свидетельствует о том, что требуется уточнение толкования самого понятия «интеллектуальный потенциал предприятия» и его структуры, так как к настоящему времени ещё не сложились достаточно убедительные понятийный аппарат и подходы к трактовкам связанных с ним кате-

горий. Объясняется это тем, что лишь сравнительно недавно – с 90-х годов XX столетия начала исследоваться более изученная к настоящему времени, близкая к категории интеллектуальный потенциал, категория интеллектуальный капитал. Требуется также более глубокое изучение роли интеллектуального по-

© А.А. Горбов, 2011